

STUDIA PRAWNICZE

Michał Królikowski
Robert Zawłocki

Prawo karne

2. wydanie

| C.H. BECK

STUDIA PRAWNICZE

Prawo karne

W sprzedaży:

L. Gardocki

PRAWO KARNE, wyd. 19

Podręczniki Prawnicze

A. Grześkowiak

PRAWO KARNE, wyd. 5

Skrypty Becka

A. Marek, V. Konarska-Wrzošek

PRAWO KARNE, wyd. 11

Studia Prawnicze

J. Zagrodnik, L. Wilk

PRAWO I PROCES KARNY SKARBOWY, wyd. 2

Studia Prawnicze

M. Królikowski, R. Zawłocki (red.)

KODEKS KARNY, CZĘŚĆ OGÓLNA, TOM I, KOMENTARZ, wyd. 3

Duże Komentarze Becka

M. Królikowski, R. Zawłocki (red.)

KODEKS KARNY, CZĘŚĆ OGÓLNA, TOM II, KOMENTARZ, wyd. 3

Duże Komentarze Becka

M. Królikowski, R. Zawłocki (red.)

**KODEKS KARNY, CZĘŚĆ SZCZEGÓLNA, TOM II,
KOMENTARZ DO ART. 222–316**

Duże Komentarze Becka

Prawo karne

2. wydanie

Autorzy

prof. dr hab. Michał Królikowski
Uniwersytet Warszawski

prof. dr hab. Robert Zawłocki
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

WYDAWNICTWO C.H.BECK
WARSZAWA 2016

Propozycja cytowania:
M. Królikowski, R. Zawłocki, Prawo karne, wyd. 2, Warszawa 2016, Nb. 1

Wydawca: *Aneta Flisek*

© **Wydawnictwo C.H.Beck 2016**

Wydawnictwo C.H.Beck Sp. z o.o.
ul. Bonifraterska 17, 00-203 Warszawa

Skład i łamanie: TiM-Print
Druk i oprawa: Totem, Inowrocław

ISBN 978-83-255-8571-6

ISBN 978-83-255-8572-3

Spis treści

Wprowadzenie	XIII
Wykaz skrótów	XV
Rozdział I. Podstawowe problemy i pojęcia prawa karnego	1
§ 1. Sens karania za zło	1
§ 2. Podstawowe pojęcia związane z prawem karnym	4
I. Odpowiedzialność karna	4
II. Przepis karny	5
III. Czyn zabroniony	6
IV. Sprawca	8
V. Dobro chronione	10
VI. Pokrzywdzony	12
VII. Przestępstwo	13
VIII. Kary	15
IX. Środki karne	19
X. Środki probacyjne	20
XI. Środki zabezpieczające	21
XII. Przepadek i środki kompensacyjne	22
§ 3. Prawo karne materialne a prawo karne procesowe	23
§ 4. Prawo karne materialne a prawo karne wykonawcze	24
§ 5. Prawo karne a inne rodzaje prawa karania	25
I. Prawo karne skarbowe	26
II. Prawo wykroczeń	28
III. Odpowiedzialność nieletnich za czyny karalne	30
IV. Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za czyny zabronione	32
V. Prawo dyscyplinarne	36
VI. Kary pieniężne w administracji	37
§ 6. Nauki penalne	38
I. Nauka prawa karnego	38
II. Kryminologia	40
III. Wiktymologia	41
IV. Kryminalistyka	42
Rozdział II. Istota prawa karnego	43
§ 7. Definiowanie prawa karnego	43

§ 8. Internacjonalizacja prawa karnego	48
§ 9. Koncepcje prawa karnego	55
§ 10. Funkcje prawa karnego	61
§ 11. Zasady kryminalizacji	63
§ 12. Źródła prawa karnego	66
I. Konstytucja	66
II. Ustawa	69
III. Prawo międzynarodowe	72
IV. Prawo unijne	73
V. Formalne źródła prawa karnego	74
§ 13. Zasady prawa karnego	75
I. Zasada indywidualnej odpowiedzialności karnej	76
II. Zasada winy	76
III. Zasada pewności prawa karnego (<i>nullum crimen sine lege</i>) ..	80
IV. Zasada określoności kary (<i>nulla poena sine lege</i>)	83
Rozdział III. Nauka o ustawie karnej	86
§ 14. Kodeksowe pojęcie ustawy karnej	86
§ 15. Odpowiednie stosowanie Części ogólnej Kodeksu karnego	87
§ 16. Obowiązki ustawy karnej w czasie	88
§ 17. Obowiązki ustawy karnej w miejscu i względem osób	95
§ 18. Mechanizmy egzekucji odpowiedzialności karnej w przypadku konkurencji ustaw karnych	100
Rozdział IV. Wykładnia prawa karnego	106
§ 19. Metody, rodzaje i reguły wykładni karnistycznej	107
§ 20. Wykładnia przepisu prawa karnego	109
§ 21. Koncepcja normy prawnokarnej	111
§ 22. Wykładnia normy a dobro prawne	112
§ 23. Wykładnia normy sankcjonowanej	114
§ 24. Wykładnia normy sankcjonującej (zespołu znamion zakazu)	120
§ 25. Granice treściowe wykładni prawa karnego	124
§ 26. Granice czasowe wykładni prawa karnego	128
Rozdział V. Pojęcie przestępstwa	131
§ 27. Filozofia i dogmatyka przestępstwa	131
§ 28. Pojmowanie przestępstwa w ujęciu historyczno-prawnym	134
§ 29. Pojmowanie przestępstwa w ujęciu komparatystycznym	136
§ 30. Normatywne pojmowanie przestępstwa	136
§ 31. Definiowanie pojęcia przestępstwa	139
§ 32. Struktura przestępstwa	141
§ 33. Formalne i materialne ujęcie przestępstwa	144
§ 34. Przestępstwo jako zbrodnia albo występki	146
§ 35. Klasyfikacje przestępstw	148

Rozdział VI. Czyn zabroniony	151
§ 36. Czyn jako podstawa odpowiedzialności karnej	151
I. Czyn w strukturze przestępstwa	151
II. Czyn jako określone zachowanie człowieka	152
III. Karnoprawne koncepcje czynu człowieka	153
IV. Czyn człowieka jako zachowanie sprzeczne z prawem	157
§ 37. Struktura czynu zabronionego	157
§ 38. Typizacja czynów zabronionych	160
I. Przesłanki typizacji czynów zabronionych	160
II. Zasady typizacji czynów zabronionych	161
III. Sposoby typizacji czynów zabronionych	162
IV. Typy czynów zabronionych	164
1. Typ podstawowy	164
2. Typ kwalifikowany	164
3. Typ uprzywilejowany	165
§ 39. Podmiot typu czynu zabronionego	166
I. Pojęcie podmiotu	166
II. Przestępstwa powszechne	168
III. Przestępstwa indywidualne	168
§ 40. Strona przedmiotowa typu czynu zabronionego	169
I. Istota strony przedmiotowej	169
II. Znamiona czynności wykonawczej	170
III. Znamiona przedmiotu czynności wykonawczej	172
IV. Znamiona okoliczności czynności wykonawczej	173
V. Znamiona skutku	174
§ 41. Strona podmiotowa typu czynu zabronionego	176
I. Istota strony podmiotowej	176
II. Umysłne popełnienie czynu zabronionego	180
III. Nieumyślne popełnienie czynu zabronionego	189
IV. Strona podmiotowa kombinowana	193
V. Motywy i pobudki	193
Rozdział VII. Kwalifikacja karnoprawna czynu zabronionego	196
§ 42. Popęlnienie czynu zabronionego	196
§ 43. Formy czynu zabronionego	197
I. Działanie	197
II. Zaniechanie	198
§ 44. Czas i miejsce popełnienia czynu zabronionego	200
I. Czas czynu	200
II. Miejsce czynu	201
§ 45. Redukcja wielości ocen w kwalifikacji czynu zabronionego	202
I. Zasada tożsamości i jedności czynu i przestępstwa	202
II. Czyn ciągły	203
III. Czyn współkarany	204
IV. Zbieg przepisów ustawy	205

V. Zbieg przestępstw	208
VI. Ciąg przestępstw	208
§ 46. Formy stadialne popełnienia czynu zabronionego	210
I. Koncepcja tzw. pochodzenia przestępstwa	210
II. Przygotowanie przestępstwa	210
III. Usiłowanie przestępstwa	212
IV. Czyny żal	216
V. Dokonanie przestępstwa	217
§ 47. Formy zjawiskowe przestępstwa	217
I. Problematyka sprawstwa i współdziałania przestępnego	217
II. Koncepcje karalności za przestępne współdziałanie	219
III. Sprawstwo pojedyncze	220
IV. Współsprawstwo	221
V. Sprawstwo kierownicze	225
VI. Sprawstwo polecające	227
VII. Podżeganie	228
VIII. Pomocnictwo	230
IX. Prowokacja	232
§ 48. Indywidualizacja odpowiedzialności karnej przy współdziałaniu	233
§ 49. Karalność współdziałającego w przestępstwie indywidualnym	234
§ 50. Czyny żal współdziałającego w przestępstwie	236
§ 51. Krzyżowanie się form stadialnych i zjawiskowych	236
Rozdział VIII. Przestępność czynu zabronionego	239
§ 52. Warunki przestępności czynu zabronionego	239
§ 53. Bezprawność czynu zabronionego	242
§ 54. Okoliczności wyłączające bezprawność czynu	246
I. Obrona konieczna	250
II. Stan wyższej konieczności (kontratypowy)	253
III. Eksperyment	260
IV. Zgoda dysponenta dobrem	262
V. Procedura przeszczepowa jako przykład innego dozwolenia	264
§ 55. Kausalne i normatywne przypisanie sprawstwa skutku	266
I. Obiektywne i subiektywne przypisanie sprawstwa	266
II. Metodologia ustalenia relacji kausalnej wystąpienia skutku	271
III. Korekta normatywna wyniku testu <i>conditio sine qua non</i>	273
1. Test warunku właściwego	273
2. Teoria adekwatności	274
3. Teoria relewancji	275
4. Normatywne warunki przypisania skutku	276
4.1. Zasada ogólna	276
4.2. Sprowadzenie skutku zaniechaniem wypełnienia obowiązku gwaranta	278
§ 56. Społeczna szkodliwość czynu	282
§ 57. Zawinienie sprawcy czynu zabronionego	287
§ 58. Okoliczności wyłączające zawinienie sprawcy	289

I. Błąd	289
1. Istota błędu w działaniu sprawcy	289
2. Błąd co do znamienia typu czynu zabronionego	291
3. Błąd co do oceny prawnej w konstrukcji czynu zabronionego	299
4. Błąd co do okoliczności wyłączającej odpowiedzialność karną	301
II. Stan wyższej konieczności (ekskulpacyjny)	304
III. Niepoczytalność	304
1. Istota niepoczytalności	304
2. Poczytalność ograniczona	306
3. Wprowadzenie się w stan odurzenia/upojenia alkoholowego	307
IV. Rozkaz	309
V. Problematyka stanu szczególnego wzburzenia	310
Rozdział IX. Środki reakcji karnoprawnej na przestępstwo	311
§ 59. Polityka karna (karania)	312
§ 60. System środków reakcji karnoprawnej	314
§ 61. Katalog kar	316
§ 62. System ustawowych sankcji karnych	318
§ 63. Sankcja zamienna	321
§ 64. Grzywna	322
I. Wiadomości ogólne	322
II. Grzywna orzekana w stawkach dziennych	325
III. Grzywna kumulatywna	329
§ 65. Kara ograniczenia wolności	330
§ 66. Kara pozbawienia wolności	336
§ 67. Kara mieszana (pozbawienia i ograniczenia wolności)	340
§ 68. Kary wyjątkowe	341
I. Kara 25 lat pozbawienia wolności	341
II. Kara dożywotniego pozbawienia wolności	343
§ 69. Kara nadzwyczajnie zaostrzona albo złagodzona	345
§ 70. Środki karne	346
I. Wiadomości ogólne	346
II. Pozbawienie praw publicznych	347
III. Zakaz zajmowania określonego stanowiska lub wykonywania określonego zawodu	348
IV. Zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub z opieką nad nimi	349
V. Zakaz prowadzenia określonej działalności gospodarczej	349
VI. Zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu	350
VII. Zakaz wstępu na imprezę masową	351

VIII. Zakaz wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych	352
IX. Nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym	352
X. Zakaz prowadzenia pojazdów	353
XI. Świadczenie pieniężne	354
XII. Podanie wyroku do publicznej wiadomości	354
XIII. Zawiadomienie sądu rodzinnego	354
§ 71. Przepadek	355
I. Wiadomości ogólne	355
II. Przepadek przedmiotów pochodzących bezpośrednio z przestępstwa	356
III. Przepadek przedmiotów służących do popełnienia przestępstwa	356
IV. Przepadek przedmiotów nielegalnych	357
V. Przepadek korzyści z przestępstwa albo jej równowartości ..	357
§ 72. Środki kompensacyjne	358
I. Wiadomości ogólne	358
II. Obowiązek naprawienia szkody	359
III. Zadośćuczynienie za doznaną krzywdę	360
IV. Nawiązka na rzecz pokrzywdzonego	360
V. Nawiązka na rzecz pokrzywdzonych	361
VI. Nawiązka na rzecz ochrony środowiska	361
Rozdział X. Środki probacyjne	362
§ 73. Wiadomości ogólne	363
§ 74. Warunkowe umorzenie postępowania karnego	365
§ 75. Warunkowe zawieszenie wykonania orzeczonej kary pozbawienia wolności	369
I. Wstęp	369
II. Ogólne warunkowe zawieszenie	370
III. Szczególne warunkowe zawieszenie	371
IV. Dolegliwości probacyjne	372
V. Zarządzenie wykonania zawieszony kary	373
VI. Probacyjna zmiana kary pozbawienia wolności	374
§ 76. Warunkowe przedterminowe zwolnienie z wykonywanej kary pozbawienia wolności	376
I. Wstęp	376
II. Warunkowe przedterminowe zwolnienie z wykonywanej kary terminowego pozbawienia wolności	377
III. Warunkowe przedterminowe zwolnienie z wykonywanej kary 25 lat pozbawienia wolności	379
IV. Warunkowe przedterminowe zwolnienie z wykonywanej kary dożywotniego pozbawienia wolności	379
§ 77. Przedterminowe zwolnienie z wykonywanej kary lub środka karnego	380

I. Wstęp	380
II. Przedterminowe zwolnienie z wykonywanej kary ograniczenia wolności	380
III. Przedterminowe zwolnienie z wykonywanego środka karnego	381
Rozdział XI. Kształtowanie reakcji karnoprawnej na przestępstwo ...	383
§ 78. Wstęp	384
§ 79. Kodeksowa filozofia karania a praktyka wymiaru sprawiedliwości	385
§ 80. Zasady i dyrektywy wymiaru kary i środków karnych	386
I. Pojęcie zasad i dyrektyw wymiaru kary i środków karnych ..	386
II. Zasady ogólne wymiaru kary	388
1. Zasada swobodnego uznania sądu	388
2. Zasada wymierzenia jednej kary za jedno przestępstwo ...	389
3. Zasada jednolitych dyrektyw kształtowania reakcji karnoprawnej	390
4. Zasada karania humanitarnego	390
5. Zasada indywidualizacji karania	390
6. Zasada relewantności podstawy różnicowania sytuacji obywateli	391
7. Zasada proporcjonalnego ograniczenia konstytucyjnych praw i wolności człowieka i obywatela	391
8. Zasada limitująca winy	392
III. Dyrektywy wymiaru kary	393
1. Dyrektywa stopnia społecznej szkodliwości czynu	393
2. Dyrektywa prewencji indywidualnej	393
3. Dyrektywa prewencji ogólnej	394
4. Dyrektywa zadośćuczynienia pokrzywdzonemu	395
5. Dyrektywy szczegółowe wymiaru kary	395
IV. Dyrektywa prymatu kar wolnościowych	396
V. Wymiar kary nieletnim i młodocianym	397
§ 81. Obostrzenie wymiaru kary a typ kwalifikowany	397
§ 82. Nadzwyczajne zaostrenie karania	398
I. Wstęp	398
II. Powrotność do przestępstwa	399
III. Recydywa ogólna	399
IV. Recydywa specjalna podstawowa	400
V. Recydywa specjalna wielokrotna	401
VI. Przestępcze stałe źródło dochodu	402
VII. Działanie w zorganizowanej grupie przestępczej	402
VIII. Przestępstwo o charakterze terrorystycznym	402
IX. Występek o charakterze chuligańskim	403
§ 83. Nadzwyczajne złagodzenie kary	403
I. Wstęp	403
II. Podstawy i rodzaje nadzwyczajnego złagodzenia kary	404
III. Sposoby nadzwyczajnego złagodzenia kary	406

IV. Wypadek mniejszej wagi	407
§ 84. Zbieg podstaw nadzwyczajnego obostrzenia i złagodzenia karania	407
§ 85. Karalność zbiegu przestępstw	408
I. Wstęp	408
II. Kara łączna	408
III. Karalność ciągu przestępstw	413
§ 86. Darowanie ukarania	414
I. Wstęp	414
II. Umorzenie bezwzględne	415
1. Umorzenie z art. 17 KPK	415
2. Umorzenie absorpcyjne	416
3. Umorzenie restytucyjne	416
III. Niepodleganie karze	417
IV. Odstąpienie od wymierzenia kary	418
V. Przedawnienie	419
1. Wiadomości ogólne	419
2. Przedawnienie karalności przestępstwa	420
3. Przedawnienie wykonania kary	423
4. Wyłączenie przedawnienia	423
VI. Zatarcie skazania	424
VII. Amnestia	425
VIII. Abolicja	426
IX. Akt łaski	426
Rozdział XII. Środki zabezpieczające	428
§ 87. Istota środków zabezpieczających	428
§ 88. Kodeksowe środki zabezpieczające	431
I. Rodzaje kodeksowych środków zabezpieczających	431
II. Zasady orzekania środków zabezpieczających	432
III. Wyjątkowość postpenalnych środków zabezpieczających	436
Indeks rzeczowy	445

Wprowadzenie

Prezentowany Czytelnikowi podręcznik stanowi drugie wydanie opracowania, które przedstawiliśmy w 2015 r. Zdecydowaliśmy się zaprezentować naszą wizję tego, jak w perspektywie edukacyjnej należy ujmować najważniejsze zagadnienia z zakresu prawa karnego materialnego. Naszym celem było uwypuklenie tych tendencji, które współcześnie nabierają coraz większego znaczenia, a w aktualnie dominującej literaturze podręcznikowej nie znajdują dostatecznego uwzględnienia. Mamy tu na myśli przede wszystkim konstytucyjne i „europejskie” odniesienia w ustalaniu zasad i treści prawa karnego, czy też warsztat interpretacyjny, jaki rozwinął się w ostatnich latach w doktrynie i orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, Sądu Najwyższego i sądów powszechnych. Naszym zamiarem było również wyraźne wskazanie na polityczno-kryminalny aspekt prawa karnego, co jest ważne w dobie dominującej w rodzimej nauce prawa karnego tendencji ujmowania go przede wszystkim jako statycznego systemu norm prawnych.

Wybierając koncepcję prezentacji treści z zakresu prawa karnego konieczne jest przyjęcie określonej istoty prawa karnego i struktury przestępstwa, które są centrum intensywnych i wciąż nieustających sporów między kilkoma dominującymi ośrodkami prawa karnego w Polsce. Zdecydowaliśmy się m.in. na rozróżnienie normy sankcjonowanej i sankcjonującej w ustalaniu ostatecznego zakresu bezprawności karnej, ale nie podążyliśmy za najbardziej skomplikowanymi koncepcjami struktury przestępstwa. Ma to w naszym zamiarze pozwolić na lepsze zrozumienie współczesnego piśmiennictwa karnistycznego i orzecznictwa Sądu Najwyższego, gdzie wpływy tzw. krakowskiej szkoły prawa karnego są bardzo widoczne, ale z drugiej strony uprościć metody, jakie powinny stać się częścią warsztatu adepta nauki o przestępstwie. Podobne podejście przyjęliśmy w koncepcji redakcji dużego komentarza, wydawanego również przez C.H.Beck.

W podręczniku omówiono całościowo naukę o przestępstwie i naukę o karze, z szerokim wykorzystaniem przykładów z Części szczególnej Kodeksu karnego. Jednocześnie, obok tekstu wykładu, zwłaszcza tam, gdzie konieczne jest wsparcie, przy próbie wykorzystania pozyskiwanej wiedzy, zawarliśmy zadania warsztatowe, które można również wykorzystywać w trakcie zajęć kursowych.

Podręcznik ten – jak niemal wszystkie inne dostępne na rynku – ma charakter dogmatyczny, ponieważ jego podstawą są obowiązujące normy prawne. Jest to w pełni zrozumiałe, uwzględniający charakter polskiego systemu prawa (stanowionego) i wynikający z niego „dogmatyczny” charakter rodzimej nauki prawa karnego.

Przygotowując podręcznik do drugiego wydania nie tylko uwzględniliśmy kolejne zmiany legislacyjne, ale również skorzystaliśmy z uwag i odpowiedzi Czytelników poprzedniej wersji podręcznika. Za te ostatnie, z reguły bardzo życzliwe, uprzejmie dziękujemy.

Prosząc o życzliwe przyjęcie kolejnego wydania podręcznika zwracamy się z prośbą o przekazanie uwag i sugestii odnośnie do kształtu i treści opracowania.

Michał Królikowski
michal.krolikowski@uw.edu.pl

Robert Zawłocki
zawlocki@amu.edu.pl

Wykaz skrótów

1. Źródła prawa

EKPC	Konwencja z 4.11.1950 r. o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
KC	Kodeks cywilny
KK	Kodeks karny
KKS	Kodeks karny skarbowy
Konstytucja RP	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej
KPK	Kodeks postępowania karnego
KSH	Kodeks spółek handlowych
KPW	Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia
KW	Kodeks wykroczeń
NielU	ustawa z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (tekst jedn. Dz.U. z 2014 r. poz. 382)
OdpPodmZbU	ustawa z 28.10.2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (tekst jedn. Dz.U. z 2015 r. poz. 1212 ze zm.)
TFUE	Traktat o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz.U. z 2004 r. Nr 90, poz. 864/2 ze zm.)
TKU	ustawa z 25.6.2015 r. o Trybunale Konstytucyjnym (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 293)
ZawLekU	ustawa z 5.12.1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry (tekst jedn. Dz.U. z 2015 r. poz. 464 ze zm.)

2. Organy i instytucje

ETPC	Europejski Trybunał Praw Człowieka
SA	Sąd Apelacyjny
SN	Sąd Najwyższy
TK	Trybunał Konstytucyjny

3. Publikatory i czasopisma

Dz.U.	Dziennik Ustaw
MoP	Monitor Prawniczy
NP	Nowe Prawo
OSNAPiUS	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNKW	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Karna i Wojskowa
OSP	Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPiKA	Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
PiP	Państwo i Prawo
Prok. i Pr.	Prokuratura i Prawo
PS	Przegląd Sądowy
R.Pr.	Radca Prawny
SP	Studia Prawnicze
WPP	Wojskowy Przegląd Prawniczy

4. Inne skróty

art.	artykuł
j.w.	jak wyżej
lit.	litera
m.in.	między innymi
n.	następny
Nr	numer
orz.	orzeczenie
pkt	punkt
post.	postanowienie
poz.	pozycja
r.	rok
s.	strona
tekst jedn.	tekst jednolity
tj.	to jest
uchw.	uchwała
wg	według
wyr.	wyrok
z.	zeszyt
zał.	załącznik
zd.	zdanie
ze zm.	ze zmianami
zob.	zobacz

Rozdział I. Podstawowe problemy i pojęcia prawa karnego

Literatura: *M. Cieślak*, O węzłowych pojęciach związanych z sensem kary, NP 1969, Nr 2; *H.J. Hirsch*, Problem odpowiedzialności karnej związków osób, SP 1993, Nr 4; *E. Hryniewicz-Lach*, Kara kryminalna w świetle Konstytucji RP, Warszawa 2015; *J. Kochanowski*, Subiektywne i obiektywne granice sprawstwa, Warszawa 1985; *M. Królikowski*, Sprawiedliwość karania w społeczeństwach liberalnych. Zasada proporcjonalności, Warszawa 2005; *M. Stanowska, A. Walczak-Żochowska, K. Wierzbowski*, Uwagi o profilu postępowania z nieletnimi, zagadnienia, PiP 1983, z. 6; System Prawa Karnego, t. 1. Zagadnienia ogólne, Warszawa 2010; System Prawa Karnego, t. 2. Źródła prawa karnego, Warszawa 2011; System Prawa Karnego, t. 3. Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności karnej, Warszawa 2013; *M. Szefer*, Karanie a humanizm, Warszawa 1964; *tenże*, Kultura i prawo, Warszawa 1981; *P. Wiliński*, Proces karny w świetle konstytucji, Warszawa 2013.

§ 1. Sens karania za zło

Prawo karne bierze swoją nazwę stąd, że jest prawem karania, stanowiącym podstawę wymierzania sprawiedliwości za wyrządzone zło. Opiera się ono na przekonaniu, że **istnieje etycznie słuszna potrzeba wyrównania krzywdy, w której kara jest właściwą reakcją na wyrządzoną szkodę**. Aby zachować sens kary kryminalnej (za zło), nie można jej oddzielić od sensu samej odpowiedzialności (za zło). Należy wskazać **wymiar retrospektywny odpowiedzialności** – tj. że stanowi ona wyraz powiązania podmiotu z jego zachowaniem – jak również **wymiar relacyjny** – tj. że funkcjonuje ona jako odpowiedź na jego zachowanie, jak również, że może ona powodować pewne zmiany w przyszłości. Pozwala to dostrzegać w związkach między zdarzeniami w życiu społecznym nie tylko prawidłowości logiczne, ale również etyczne.

Prawo karne jako system prawny uzyskało z czasem pozytywną racjonalizację i stało się sposobem reagowania przez pań-

stwo na zachowania społecznie karygodne i stypizowane jako karalne.

Taka generalna przesłanka prawa karania czyni prawo karne szczególnym środkiem społecznej reakcji na czyny społecznie szkodliwe, ustanowionym i stosowanym dla realizacji celów wspólnotowych (ogólnospołecznych). Sens systemu odpowiedzialności karnej sprowadza się do realizacji określonych celów państwa i społeczeństwa, które stanowią podstawę do uznania, że najważniejszą funkcją prawa karnego jest funkcja ochronna. Odwołuje się ona do zidentyfikowanych dóbr ogólnospołecznych, których naruszenie, z uwagi na ich wartość, jak i sposób zamachu, staje się właśnie karygodne. Tym samym państwowe karanie staje się zrjonalizowane poprzez ustawowe opisanie określonych zachowań jako zakazanych pod groźbą kary, jak i przez egzekucję tej odpowiedzialności, która potwierdza zainteresowanie państwa ochroną wspomnianych dóbr. Z tego też powodu, we współczesnym sposobie pojmowania prawa karnego, sens karania nie jest redukowany wyłącznie do negatywnie ujmowanej, sprawiedliwościowej odpłaty za czyn antyspołeczny, lecz również – i to w co najmniej tak samo ważnym stopniu – obejmuje pozytywnie pojmowaną ideę zabezpieczenia porządku publicznego i przywrócenie sprawcy do życia społecznego jako jego prawowitego uczestnika.

- 3 **Odpowiedzialność karna wyrasta z istoty czynu człowieka.** Jednostki traktujemy jako podmioty kierujące się własnymi intencjami, przez co ich zachowania wyrażają to, co ludzie mają na myśli, czy też mieli na myśli w chwili decydowania się na podjęcie lub kontynuowanie określonego postępowania. Jednocześnie samo to zachowanie powoduje pewne konsekwencje w zewnętrznym świecie materialnym, przy czym ich istnienie i kształt tylko do pewnego stopnia są zależne od tego, czy były one zamierzone, czy też nie. Oba aspekty sprawstwa są istotne dla jego sensu odpowiedzialności, której zakres jest w konsekwencji uwarunkowany i ograniczony obiektywnie i subiektywnie.

Kara pojmowana jest nie tylko **retrospektywnie**, lecz również – i to co najmniej w tym samym stopniu – **prospektywnie**, w celu korekty zachowania potencjalnych sprawców. Prosty i intuicyjny sens karania „zło za zło” został tutaj przekształcony w złożony państwowy mechanizm ochrony społecznej przy użyciu kar.

- 4 Należy zwrócić uwagę na fakt, że **funkcje prawa karnego są określone pozytywnie**, gdy tymczasem **funkcjonowanie prawa karnego opiera się na elemencie negatywnym**, tj. karze kryminalnej stanowiącej przeciwieństwo osobistą dolegliwość (represję). Okoliczność ta sprawia, że możliwości realizacji za pomocą prawa karnego przypisanych mu funkcji, zwłaszcza funkcji ochronnej, co do zasady, są istotnie ograniczone. Stanowi to

m.in. podstawę formułowania fundamentalnej **zasady ultima ratio prawa karnego**, która bierze się nie tylko z instynktownej chęci ograniczania lub unikania wszelkiej represji, lecz również z uznania obiektywnie ograniczonej funkcjonalności prawa karnego, jako państwowego sposobu zabezpieczenia porządku publicznego.

Sens karania jest urzeczywistniany przez państwo. Ta okoliczność 5 sprawia, że każde państwo ma swoje odrębne i odmienne prawo karania, zaś charakter samego państwa (demokratyczny albo totalitarny) istotnie wpływa na treść prawa karania. Nie zmienia to jednak immanentnej istoty sensu karania, która zawsze sprowadza się do specyficznej realizacji ochrony ważnych dóbr ogólnospołecznych za pomocą instrumentów państwowego przymusu w postaci kar kryminalnych – potwierdzających wagę dóbr prawnych oraz przeciwdziałających ich naruszaniu. Współcześnie dostrzegalne są dwa podstawowe punkty odniesienia dla rekonstrukcji uwarunkowań aksjologicznych prawa karnego – **liberalizm i komunitaryzm**. Liberalowie uznają społeczeństwo za zbiór jednostek łączących się dobrowolnie dla osiągnięcia swoich partykularnych celów. Wspólnota jest zatem jedynie instrumentem ochrony i realizacji interesów jednostki; obywatele państwa liberalnego żyją raczej obok siebie niż ze sobą. Zadaniem państwa liberalnego jest zapewnić ochronę indywidualnej swobodzie decydowania o swoim życiu i wybierania tego, co w mniemaniu wybierającego jest dobre. Z tej perspektywy kara kryminalna może być uzasadniona o tyle, o ile gwarantuje każdemu bezpieczne korzystanie z nienaruszonej przez nikogo sfery wolności. **Liberalny system karny** musi przede wszystkim zabezpieczać tę wolność – a w rzeczywistości nadmiernie jej nie ograniczać, tłumacząc się potrzebą jej zabezpieczenia. Jak się zatem okazuje, liberalne założenia, z jednej strony, uprawniają państwo do posługiwania się karą, z drugiej zaś, nakładają określone ograniczenia dotyczące treści zakazów karnych i surowości kar. Komunitarysty pojmują tymczasem społeczeństwo jako wspólnotę, w ramach której jednostka egzystuje, i tylko w ramach której może realizować swe cele. Wspólnota jest zatem koniecznym sposobem życia i nosicielem określonych obowiązków. Państwo komunitarystyczne przykładą przeto wiele uwagi do aktywnego wspierania wartości społecznych. Przystępstwo jest więc zawsze pogwałceniem którejs z centralnych dla wspólnoty wartości lub norm. W związku z tym **komunitarny system karny** musi przybrać postać stosunkowo interwencyjnego i wspierać rozwój wartości wspólnotowych przez treść i surowość zakazów.

Na gruncie prawa karnego spór między koncepcją priorytetu jednostki 6 a koncepcją przewagi dobra wspólnego nad indywidualnym można spro-